

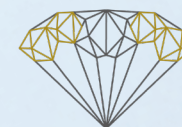

Essay

Duik onder in de stroom!

Het Creatieve Proces Doorgronden

Daphne de Bruin
De Vrijstaat

**CREATIEF
VERMOGEN**
Utrecht

	<u>Het creatieve proces als kunstenaar</u>	3
	<u>VrijSpel - het creatieve proces doorlopen met jongeren</u>	8
	<u>KunstKeet - het creatieve proces oefenen met kinderen</u>	14

Het creatieve proces als kunstenaar

Ik voel mij volledig buiten mijn comfortzone.

Ik zit in het derde jaar van de Theaterschool Amsterdam, het is 1988. We zitten in een samenwerkingsproject met de afdeling theatervormgeving van de Rietveldacademie en we werken aan een 'wereldtentoonstelling', een presentatie die een cross-over is van diverse kunstdisciplines. Onze inspiratiebron is het boek 'De Dansende Woe-Li Meesters' dat gaat over kwantummechanica en ander natuurkundige verschijnselen.

Ik klap dicht.

Ik voel mij volledig buiten mijn comfortzone. Ben ik op het toneel zo open, vrij en intuïtief, binnen dit gezelschap en met deze thematiek weet ik niet hoe ik moet beginnen. Om mij heen gaat iedereen voortvarend aan de slag. Er wordt groots geschetst, materialen uit de kast gerukt en het atelier binnengesleept. Ik zie ze zagen, lassen, schilderen. Er worden stellingen opgetrokken, proeven gedaan, geëxperimenteerd met technieken en de ruimte vult zich met concepten over elementaire deeltjes. Ik luister naar theorieën over de snelheid van het licht, de snaartheorie en zwarte gaten. En mijn medestudenten zetten dit om in ijzeren sculpturen, draaiende lichtobjecten of elektronische soundscapes.

En ik zit stil.

Met een klein schetsboekje en een zwarte fineliner zit ik in het tumult van deze creërende wereld. In de hoeken van mijn lege pagina's krabbel ik kleine, friemelige insecten. Muggen waar de pootjes naast liggen, dode vliegen op hun rug, mieren die van het blad proberen te kruipen. Het lukt mij niet een ingang te vinden naar mijn meestal overvloedige fantasie. Ik glijd als een watervlo over het oppervlak. Ik weet dat het daaronder stroomt, dat er een wereld op mij ligt te wachten waar ik mij nu geen toegang toe weet te verschaffen.

Ik word stiller en bozer.

De dagen verstrijken terwijl mijn medestudenten de meest fantastische bouwwerken en performances maken. Mijn schetsboek blijft, op de wat kinderlijk getekende platgeslagen insecten na, leeg. Ik ben vleugellam. Ik wil zo graag vliegen maar heb geen idee hoe ik de zwaartekracht moet trotseren. Met lood in mijn schoenen vertrek ik iedere dag naar Amsterdam. Wat een loser!

Tot het moment komt dat ik het niet meer pik. Ik weet de situatie om te draaien. Hoezo moet ik schetsen, bouwen, lassen of schilderen?! Dat is niet waar ik goed in ben. Ik kan schrijven! Ik neem mijn typemachine en een pak papier en trek mij terug in een kamertje op de theaterschool. En ik begin te typen. Ik typ of mijn leven ervan afhangt. Na weken van frustratie en angst waarin ik mijn creatieve bron niet kan vinden, hak ik met de toetsen een wak in het ijs en duik ik eindelijk onder in mijn fantasie.

In enkele dagen knal ik er een monoloog uit over een kind dat wil vliegen. Die op de vleugels van de fantasie ontsnapt uit de wurgende greep van haar omgeving. Ze vliegt op wasrekjes en wc-potten en steekt haar tong uit naar de wereld. Ze lapt alle natuurwetten aan haar laars en vindt al vliegend haar ultieme vrijheid.

Ik laat een van mijn handige medestudenten een plankje hoog aan de muur van de theaterzaal bevestigen, ik trek een zwartfluwelen jurkje aan met witte kniekousen en zwarte lakschoenen en leerde de paginalange monoloog uit mijn hoofd. Tijdens de première voel ik mij bevrijd en stijgt ik boven mijzelf uit. Ik weet voor eens en voor altijd; ik kan vliegen!

"Een onwillig Zondagskind" 1988

Nu hoef je geen kunstenaar te zijn om een creatief proces te doorlopen. Sterker nog, iedereen krijgt er dagelijks mee te maken

Ruim dertig jaar na dato denk ik nog vaak aan dit project dat voor mij de start van mijn makerschap markeerde. De monoloog werd een avondvullende solovoorstelling waar ik mijn eerste theatertournee mee maakte en sindsdien als een soort blauwdruk onder ieder creatief proces ligt wat ik doormaak. Natuurlijk ben ik dat proces steeds meer gaan begrijpen en gaan omarmen. Ik ben er vertrouwd mee geraakt. Je herkent de verschillende fases die je iedere keer weer opnieuw tegenkomt. Omdat het creatieve proces onlosmakelijk verbonden is aan mijn vak als theatermaker, is het in de loop van de jaren uit gegroeid tot een tweede natuur. Maar elk proces is iedere keer weer even nieuw, iedere fase vraagt steeds weer om je onverdeelde aandacht en het eindpunt staat nooit vast. De uitkomst is iedere keer weer even onvoorspelbaar en verrassend.

Nu hoef je geen kunstenaar te zijn om een creatief proces te doorlopen. Sterker nog, iedereen krijgt er dagelijks mee te maken, bij ieder willekeurig vraagstuk dat zich aan jou voordoet. En een vraag schreeuwt om een oplossing. Het creatieve proces is nodig om die oplossing vorm te geven. Met een antwoord dat je misschien nog niet eerder had bedacht.

Een creatief proces leidt je altijd in een richting die je niet kunt voorzien. Omdat we als mensen zijn uitgerust met een brein dat kan uitvinden, dat in staat is om nieuwe gedachtes te laten ontstaan en de verbeeldingskracht als een onuitputtelijke bron tot zijn beschikking heeft, moeten we onze creativiteit ontwikkelen en koesteren. Want in een wereld die continu verandert is het vinden van nieuwe creatieve oplossingen noodzakelijk.

Op *De Vrijstaat* proberen we via kunst, in de breedste zin van het woord, het creatieve vermogen van kinderen en jongeren te vergroten en te ontwikkelen. Want met creatief vermogende mensen bouwen we aan een creatief vermogende stad en samenleving. Met mensen die durven: durven te onderzoeken, te experimenteren, fouten te maken en uiting te geven aan wat er vanbinnen gevoeld, gevonden en gedacht wordt. Om vorm te geven aan het eigen leven en om de wereld steeds weer opnieuw te ontdekken en naar je hand te zetten. Ik weet hoe ongelooflijk veel lol je kunt beleven aan een creatieve geest en hoeveel power je kunt putten uit je eigen creativiteit. Ergens in het proces word je altijd weer uitgedaagd om connectie te maken met je eigen onderstroom, die doos van Pandora die vol zit met je eigen fascinaties, herinneringen, associaties, ervaringen, dromen en al het andere noembare en onnoembare dat jou tot jou maakt. En iedere keer als je toegang hebt tot deze schatkist, komt er een stroom op gang die een volgende fase van het proces in gang zet.

Kom binnen,
duik erin,
laat los,
hou vast
en leer!

VrijSpel: het creatieve proces doorlopen met jongeren

Op de Vrijstaat hebben we een programma onder de titel *VrijSpel*. Jongeren mogen hun eigen project realiseren op het gebied van kunst en cultuur. Of je nu een CD wilt opnemen met je bandje, een poëziebundel wilt uitgeven, een spoken-word performance wilt ontwikkelen of een moderne danssolo wilt dansen, als je met een plan komt ondersteunen wij de jongeren om hun ideeën en dromen te realiseren. Het coachen van het creatieve proces staat hierbij centraal. Want vaak weten ze heel goed waar ze uit willen komen, maar hebben geen idee van de weg die daarnaartoe leidt. Welke stappen moet ik zetten en hoe krijg ik overzicht over dat grote, complexe proces?

Model Creatief Proces CVU

Creatief Proces					
	Oriënteren	Onderzoeken	Frustratie	Uitvoeren	Evalueren
	Reflecteren				
Wat doe je?	<ul style="list-style-type: none"> • Waarnemen • Introduceren • Aansluiten • Inspireren • Prikkelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeelden • Voorstellen • Experimenteren • Onderzoeken • Filosoferen • Improviseren • Vragen stellen 	<ul style="list-style-type: none"> • Uit de cirkel stappen • Afleiding zoeken, nachtje slapen • Je brein op pad sturen en zelfs even de afwas doen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kiezen • Selecteren • Samenvoegen • Ordenen • Analyseren 	<ul style="list-style-type: none"> • Presenteren • Reflecteren • (be)oordelen • Evalueren
Hoe doe je dat?	<ul style="list-style-type: none"> • Verbazen • Vervreemden • Perspectief wisselen • Vragen oproepen 	<ul style="list-style-type: none"> • Vakspecifieke werkvormen • Associëren • Vormgeving principes • Analogie 		<ul style="list-style-type: none"> • Conceptualiseren • Vormgeven • Realiseren • Produceren 	<ul style="list-style-type: none"> • Procesgerichte vragen • Productgerichte vragen • Oplossingsgerichte vragen
Wat levert het op?	<ul style="list-style-type: none"> • Probleemstelling • Benoemd idee • Afbakening • Regels 	<ul style="list-style-type: none"> • Ideeën • Mogelijke antwoorden • Mogelijkheden • Kansen 	<ul style="list-style-type: none"> • Opnieuw kijken • Onverwachte ideeën • Eureka! 	<ul style="list-style-type: none"> • Oplossingen • Product • Veranderingen • Concept 	<ul style="list-style-type: none"> • Oordeel • Kennis • Mening • Inzicht

Inspiratiebronnen: SLO en Kunst Centraal, Nirav Christophe (HKU)

Voorbeeld

Amber (17 jaar)

Het creatieve proces bij het ontwikkelen van een modelijn

Amber is een mooi voorbeeld van zo'n creatieve zoektocht.

Zij kwam bij ons omdat ze graag een eigen modelijn wilde ontwikkelen. Na haar middelbare school hoopt zij aan een designopleiding te gaan studeren en binnen het VrijSpel programma wilde zij graag een portfolio opbouwen om haar toelatingsexamen mee te kunnen doen. Na een startgesprek waarbij we gezamenlijk haar ambities en plannen verkenden, koppelden wij haar aan Kars en Boom, een ontwerpersduo dat haar kon coachen op het artistieke vlak. Want wat voor soort prints wil je gaan ontwerpen, wat voor kledingstukken wil je gaan gebruiken en welke technieken heb je daarvoor nodig? De fase van het **orienteren** was begonnen. Amber maakte moodboards van thema's, kleuren en prints die haar aanspraken. Nog helemaal vrij **fantaserend**, zonder te snel bij een resultaat uit te willen komen. Ze kreeg via de moodboards zicht op wat zij wilde uitdrukken. Ze **ontdekte** dat de natuur een belangrijk thema voor haar was en dat ze dat wilde uitdrukken in grafische ritmes en patronen.

Ze vond de oplossing onverwacht toen ze bij de scheikundeles naar de formule van serotonine keek

Op school was Amber bezig met een profielwerkstuk waarin ze onderzoek deed naar de impact van de mode-industrie op het milieu. Ze schrok van de cijfers die uit haar onderzoek kwamen. Tabellen met de hoeveelheden gif die nodig zijn om stoffen te produceren, de hoeveelheid water die wordt gebruikt bij het tot stand komen van een kledingstuk, de uren kinderarbeid die er in de mode-industrie zitten, de lage lonen die de arbeiders verdienen in de fabrieken. Ze wilde haar onderzoek en haar modeproject op De Vrijstaat in relatie tot elkaar ontwikkelen en ze besloot dat duurzaamheid onderdeel van haar product uit moest maken. Ze ging op *onderzoek* uit naar stoffen en kledingstukken die duurzaam werden geproduceerd. Maar hoe kon ze de inhoud van haar onderzoek op artistieke wijze vertalen naar haar producten? Hoe kom je van een concept naar een vorm? Hoe kon ze de vertaalslag maken van inhoud naar ontwerp?

Een fase van *frustratie* brak aan. Ze vond de oplossing onverwacht toen ze bij de scheikunde les naar de formule van serotonine keek. Een stofje dat je hersenen aanmaakt als je iets doet wat je heel erg leuk vindt. Het bleek dat veel jonge meiden deze stof aanmaken als ze kleding kopen en er dus een kick van krijgen. Er als het ware verslaafd aan raken. Amber viel voor de grafische weergave van het molecuul en verwerkte deze in haar ontwerpen. Ook vond ze hiermee een manier om de informatie die zij had verzameld in haar onderzoek om te zetten in grafische prints. Ze gebruikte de getallen en de scheikundige benamingen van de producten voor haar collectie.

Collectie Amber van de Pangaard,
VrijSpel op De Vrijstaat 2020

Ondertussen had zij zich de *techniek* van de lino'snede eigen gemaakt, gecoacht door de ontwerpers van Kars en Boom. Met de lino's van haar ontwerpen kon zij deze op haar truien, tassen en jacks gaan printen. De UITVOERINGSFASE was begonnen. Ook daar viel weer heel veel te ontdekken en te onderzoeken. Waar bestel je duurzame truien, wat voor labels wil ik in mijn kleding, hoe heet mijn label eigenlijk en heb ik al een logo, hoe wil ik de verkoop gaan inrichten, hoe bereik ik mijn potentiële klanten en hoe regel ik dat financieel?! Ook al deze vragen maken onderdeel uit van het creatieve proces. Het team van De Vrijstaat kon haar daar natuurlijk goed bij ondersteunen.

Bij de eindpresentatie van haar collectie zag ik een jongere die gegroeid was door dit proces. Van een scholier met een droom was zij getransformeerd tot een ontwerper en creatief ondernemer in de dop. Bij de presentatie vertelde zij de jonge bezoekers hoe zij dit creatieve proces heeft doorlopen. Ik vind het mooi en inspirerend om te zien hoe zij haar eigen kracht en makerschap ontdekte, hoe er een wisselwerking ontstond tussen haar schoolproject over de mode-industrie en haar eigen collectie, hoe zij inhoud en vorm samen wist te brengen waardoor er een onmiskenbare eigen signatuur in haar werk kon ontstaan. Door dit allemaal als zodanig te benoemen en terug te kijken op het hele avontuur was er een moment van *reflectie* en *evaluatie*.

De waardevolle kennis over het creatieve proces kan een volgende keer worden herkend, gebruikt en verdiept. Het mooie van ieder creatief proces, klein of groot, is dat het een tocht is waarvan de uitkomst onbekend is. Welke dingen je op je route tegenkomt, alle keuzes die je maakt, de fouten die je jezelf toestaat om te maken, het proces van trial en error, maken het proces uniek. Je hoeft alleen maar te vertrekken!

Collectie
Amber van de Pangaard,
VrijSpel op De Vrijstaat 2020

KunstKeet: het creatieve proces oefenen met kinderen

Creatieve processen doorlopen en een onderzoekende houding ontwikkelen kun je natuurlijk ook oefenen met kinderen. De vrijheid ervaren van een nieuwsgierige geest en het plezier voelen van de oneindige mogelijkheden van je eigen creativiteit, zijn ervaringen die je als mens verrijken en je de tools in handen geven om onverwachte oplossingen te vinden voor vraagstukken die je in je (dagelijkse)leven voorgeschoteld krijgt.

De KunstKeet, het kunstprogramma voor kinderen vanaf zes jaar dat wij op *De Vrijstaat* geven, is een kookpot van creativiteit. Onderzoek en experiment staan centraal in deze workshopreeks waar de kinderen op een laagdrempelige manier kennis maken met verschillende materialen en technieken uit de beeldende kunst. Vorig jaar hadden we een blok dat draaide om transformaties. Want als er iets aan verandering onderhevig is, is het wel het creatieve proces.

Het begon al direct bij de eerste les. Er lagen stapels servies die kapot mochten worden gegooid. Borden en kopjes expres stuk maken? Mag dat?! Ze stonden met

Zo'n keten van transformaties is een prachtig voorbeeld van een creatief proces. Steeds opnieuw maakt je weer een miniproces door waarbij je alle fases tegenkomt

grote ogen te kijken. Maar toen ze (met veiligheidsbrillen en werkhandschoenen aan) aan het gooien sloegen, steeg de pret tot ongekeerde hoogte. Uit al die stukken aardewerk konden nieuwe mozaïeken worden gemaakt. Iets kan steeds van vorm veranderen. En jij kunt bepalen hoe het eruit komt te zien. Vervolgens werden er tekeningen gemaakt van vogels. Om onze vrijheid te vieren.

Maar deze tekeningen werden daarna weer in honderden stukken gescheurd. Dat is misschien soms moeilijk, maar als het om een proces gaat is het product iets wat we los moeten laten. Loslaten betekent openstaan voor verandering. Want met de snippers konden de kinderen weer nieuwe vogels samenstellen met gebruikmaking van de collagetechniek. Er ontstond een onverwachte nieuwe zwerm vogels. En ook nu kon het transformatieproces weer verder. De collagevogels werden in een vuurschaal gegooid en verbrand. (Verbrand?! Met echt vuur? Mag dat?!) Buiten op het erf keken de kinderen gefascineerd toe hoe hun kunstwerken in rook opgingen en langzaam de lucht in kringelden. En was dat dan de laatste stap? Nee hoor! De as werd bij elkaar geveegd en met een beetje water vermengd. Met de ontstane 'verf' werden nieuwe vogels op papier geschilderd. Als een Phoenix uit de as herrezen.

Zo'n keten van transformaties is een prachtig voorbeeld van een creatief proces. Steeds opnieuw maakt je weer een miniproces door waarbij je alle fases tegenkomt. Van het een komt het ander, er worden steeds weer keuzes gemaakt die naar een volgende stap leiden. Ook het steeds weer afscheid nemen van wat je hebt gemaakt is een goede training in het loslaten. We leren onszelf toe te staan om verder te (onder)zoeken, op andere manieren naar ons eigen werk te kijken, te vernieuwen, te innoveren. En we leren dat ieder einde ook weer het begin van iets nieuws kan zijn!

Met deze drie uiteenlopende vormen van creatieve processen geef ik meer zicht op een van de *Stralen van de Diamant* van *Creatieve Vermogen Utrecht*: inzicht krijgen in het creatieve proces. Of je nu kunstenaar bent of leerling, leerkracht of jongere, we hebben allemaal een onuitputtelijke dosis creativiteit bij ons. We hoeven niet bang te zijn om deze aan te spreken en te gebruiken. Creativiteit is onze motor en voorziet ons van een flinke dosis superkracht!

Daphne de Bruin

theatermaker en artistiek directeur van *De Vrijstaat*